

Mellékszereplők nélkül

Születésnap látogatás
Jókai Annánál

– Széles körben megdőlni látszik az irodalomelméleti közhely, hogy a XXI. században lehetetlené vált volna a történetmesélés. A legújabb Jókai Anna-regény, az Éhes élet például a sorsmesék újabb műfaji variánsa, ráadásul roppant aktuálisnak hat. Mennyire fontos, hogy egy prózai mű rögzítse a körülöttünk zajló életet?

– Én valójában nem a körülöttünk zajló életet akarom rögzíteni, hanem azt, ami bennünk zajlik. Nem úgy indulok neki egy könyvnek, hogy külső történésekről szólnon – inkább azt nézem, hogy mi történik az emberben azoknak a körülményeknek a hatására, amelyekben kénytelen élni. Az Éhes élet az a munkám, aminek semmilyen előzetes terve nem volt. Nem is oly rég még azt mondtam, hogy nagyepikával már nem akarok foglalkozni. Azóta mégis megírtam a *Godot megjött* című könyvem, ami egy misztériumdrama prózában: egy olyan könyvdráma, amiből készülhetne életszerű előadás, de ahhoz ebben a formájában hosszú. De még ezután is azt gondoltam, hogy mégiscsak munkál még bennem valami, s ahogy megtörtént a kormányváltás, úgy éreztem, hogy talán nincs már szükség arra az állandó, eltökélt szóbeli munkálkodásra, amelyet az elmúlt években végeztem. A többi már nem az én feladatomban – hagyni kell a dolgokat, hogy történjenek; azzal együtt, hogy az ember kíváncsian várja, hogy amit elgondolt, az úgy teljessül-e. Ebben a furcsa, elmélázó

csendességben nyugtalanság alakult ki bennem: mintha valami még bennem maradt volna. Azt biztosan tudtam, hogy nem vagyok képes nyugágyban leélni a hátralévő életemet, tűnődve azon a kétségkívül nagy úton, amit megtettem: feltétlenül szükségem van arra, hogy tevékeny legyek. Márpedig számomra az írás a tevékenységek egyik legmagasabb rendű formája. Elgondolkodtam azon a hamvasi intelmen, hogy az a könyv, ami kizárólag életéhségből jön létre, nem eléggé magasrendű irodalom. S az élet sem elég magasrendű, ha az ember arra használja fel a mindennapjait, hogy kielégítse azt a sokféle éhséget, ami benne felbukkan. Olyan esendőek vagyunk mi, emberek, hogy nem is tudjuk úgy leélni az életünket, hogy valami után ne vágyakozzunk. Jól akarunk lakni a körülöttünk lévő világgal, ami különböző tévutakra vezethet bennünket.

– Az Éhes élet ugyanakkor igencsak valóságérzékenynek mutatkozik...

– Megragadni azt, ami van: ez számomra mindig fontos volt. Az az író, aki teljesen el tud szakadni az egyszerre nyomorúságos és reménykeltő mindennapi élettől, ami körülveszi, az nem találja meg az utat a mában küszködő emberhez, és a jövőből is ki fog hullani. Az én mániám – amit szerencsére már széles körben elfogadtak –, hogy ehhez a spirituális realizmust megteremtsem. Saját felfogásomban ez azt jelenti, s az Éhes élet is ezt példázza, hogy nagyon otthon kell lenni a valóságban, de az okot és a célt egy magasabb szférában kell keresni.

– Hol találkozhat az író ezekkel a sokszor szélsőséges élethelyzetekkel?

– Egyrészt beszélgetek az emberekkel, másrészt éles megfigyelő vagyok. Ha egy idegen emberrel beszélek, s csak annyit látok, hogy elhízott, s az inge alul ki van gombolódva, s alóla kilóg néhány szőrszál – ettől nekem az egész figura plasztikusabbá válik. Ehhez már mindent hozzá tudok gondolni, csak nagyon kell vigyázni, hogy ne a külsőből határozzam meg a belsőt. Az a realizmus benne, hogy az életben minden apróságnak nagyon nagy jelentősége van. Spirituálissá attól válik, ha azt nézzük, hogy miért történik velünk, ami történik; mit akar velünk az a felsőbb akarat, ami az életet létrehozta. Letagadni sem tudnám, hogy azok a figurák, akik a maguk esendőségében, butaságában, sok esetben rosszindulatában megjelennek, keresztülmennek valamin, ami túlmutat a mindennapokon. Az Éhes életben Atyi az, aki – mint az élesztő – megkeleszti bennük a vágyat, hogy keressék az életük értelmét. Én soha nem kutattam a témát, de amikor leülök írni, már körülbelül tudom, hogy milyen figurával van dolgom, s hogy róla

én mit gondolok: egyszerűen megjelenik előttem. Azért szoktam mondani, hogy társszerzővel dolgozom, mert nem emlékszem pontosan az írással töltött órákra.

– *Egyfajta önkívületben telnek?*

– Valami más ez, mert idegen tőlem az egzaltáltság és a révület. Inkább úgy mondanám, hogy látom magam előtt a figurát. Látom még azt a bizonyos lakást is, ahol él, ha nem is feltétlenül írom le; hallom a párbeszédet; még a kíséző szagokat is érzem.

– *A korábbi regények megterveztségéhez képest hogy kell elképzelni az Éhes élet ad hoc írásmódját?*

– A korábbi könyveimben is mindig eltértem az előzetes jegyzeteimtől, vázlataimtól. Középpontba állítottam egy-egy figurát, s hagytam, hogy életre keljen. Van továbbá egy képességem, ami személy szerint nekem nem mindig jó: hogy rendkívüli módon beleélem magam annak a helyzetébe, akiről írok. Ha az illető rossz és ellenszenves is számomra, akkor is úgy bele tudok bújni a bőrébe, mintha én magam lennék. Ha nagyon utálok is különben, vért adok neki, a saját véremmel táplálom. Az ítéletet az olvasónak kell meghoznia, nem nekem. Az *Éhes életben* is van persze olyan szereplő, aki hasonlít hozzám – ő Atyi: amit gondol vagy mond, sok esetben közel áll az én szívemhez. De még az ő figurájánál is vigyáztam, hogy legyen benne ironia. Ironia nélkül a dolgok ellaposodnak, kimegy belőlük a nedv, unalmasá válnak. Senki emberfia, aki a jelenlegi világhelyzetben él, nem tökéletes. Törekedni a tökéletességre, az a csodálatos! Ahányan vagyunk, annyiféleképpen. Olyan ez, mintha közlekedőedénnyé vagy csatornává változnék: belém köl-

töznek a dolgok. S ezek megfordulnak a bensőmben, mondhatni az „énemben”, aki lecsupasztva igazán vagyok. Hozzáteszek valamit, a magam egyéni ízeit, fűszereit, ami csak az enyém – az egész folyamat végeredményben olyan, mint a teremtés. Valahonnan azonban kapom ehhez az alapindítást: hirtelen kipattan a semmiből egy-egy alak ötlete, s akkor már csak arra kell nagyon vigyázni, hogy érzékletes legyen: hogy magam előtt lássam, hogy együtt tudjak vele érezni és bosszankodni, vagy együtt utálhassunk egy adott helyzetet.

– *Ezért nincsenek érdektelen hősei...*

– Ha jól belegondolunk, a megélt életünkben sincsenek érdektelen figurák: senkit sem szabad mellékszereplőnek tekinteni. Ez nekem egyébként nagy emberi próbatétel is. *Az együttlét* című könyvem beszél erről: folyamatosan együtt vagyunk a többi emberrel, akár a 28-as villamos vonalán, a Blaha Lujza tértől a Köztemetőig annyi figurával találkozunk, s annyi minden zajlik le egy idegen embernek a lelkében, amiről mi nem is fogunk tudni, ám ami elgondolkodtathatna bennünket. Más kérdés, hogy vannak sorsszerű kötődések és kötöttségek. Például amikor két ember találkozik, ilyen óriási kötössé válhat az a szerelem, amelyben állandóan gyötrik egymást, és mégsem tudnak elszakadni egymástól. Másfelől rendkívül összeillő, kedves, rokonszenves emberek halálosan unalmasan élnek, s nem szikrázik közöttük semmi. Azt hiszem, hogy vannak olyan nagy hozott kapcsolatok, amelyeket muszáj megélni: ezeket én karmikus kapcsolatoknak nevezem. Ezeket úgy kell végigcsinálnunk, hogy ne csak a mi javunkra szolgáljon, hanem a másik is emel-

kedjék általuk. Ha a megélt életnek nincs szellemi alapja, abból csak naturalizmus lehet, vagy olyan realizmus, amely megelégszik a dolgok felületi, rücskös megjelenítésével. Ám ha az emberben kialakul, hogy az életnek valóban van egy magasabb értelme, s ha a születéstől a halálig mindent ebből a szempontból vizsgálunk, akkor a végén mintha egy hegy tetejéről néznénk le a völgybe, valahogy látjuk a dolgok elrendeződését. Csak nem szabad a hegyen megmaradni, hanem le kell jönni ismét egész közel, megnézni, mi van a bokor tövében, s utána újból visszatérni felülnézetbe. Számomra ez a spirituális realizmus. Ha jól meg tudtam oldani, az *Éhes életben* is előfordul, hogy legheftköznapiabb jelenségekből is olyan elem bukik ki, ami megemeli az ember életét. A jól megélt „lent” azt jelenti, hogy az ember már tulajdonképpen fent van.

– *A Ne féljetekekhez vagy a Napokhoz képest az Éhes élet egy egészen más, megváltozott világról tudósít. Ez már egy tipikus XXI. századi regény. Amikor megtörténik ez a bizonyos átlényegítés, kell az írónak foglalkozni a történelem elmozdulásaival?*

– Nem a történelmi változásokkal, hanem a történelmet mozgató szellemi erőkkel kell foglalkoznia. Az én tudásom szerint a történelem bizonyos szellemi áramlatoknak a leképeződése, s az emberekre ez mindig óriási hatással van. Az a környezet, amibe belekényszerülünk, tud az emberre deformálóan is hatni, de úgy is, hogy megpróbálja heroikusan kibontani az egyéniségét. Ez megint csak attól függ, hogy kinek-kinek milyen életfeladat jutott. Az *Éhes életben* engem az lepett meg, hogy nem számítottam arra: valamiféle

feloldás bekövetkezhet majd a regény végén. De a szellemi tapasztalataim szerint bátran mondhatom, hogy amikor úgy tesszik: már minden nagyon mélyen van (mint itt a könyvben is, amikor az új nyarat megelőzően minden tragédiába akar fordulni), nagyon gyakran megtörténik, hogy az események megijósolatlanul, megtervezhetetlenül és irreálisan mégis valahogyan jobbra fordulnak. Olyan ember nincs, aki soha nem jutott szakadék-állapotba; de ha ezekből a szakadék-állapotokból ki tud jönni valaki, magasabban jön ki, mint ahogy belesett. Ez egy csoda. Szoktam emlegetni az Isten mentőkötelét, ami nem automatikusan ránt ki a bajból, hanem két kézzel, teljes szellemi és fizikai erőfeszítéssel meg kell ragadni. Vannak ilyen fényes pillanatok az életben, amikor alapot kap az ember ahhoz, hogy nekidurálja magát és az újabb fordulónak neki-menjen – mert az egész életünk ebből áll. Végig arra gondoltam, hogy ezek az éhségek – a szereleméhség, szenvedélyéhség, a test éhsége, a pénzéhség, a hataloméhség, a sikeréhség, a szülőnek a gyermeket felzabáló féltékeny, önző szeretete – úgy jelennek meg, mint az égen a felhőjáték. Különböző színű és alakú felhőpamacsok: néha olyanok, mintha egymást támadnák, s bekapná egyik a másikat. Az emberek is így harapdálják, eszik, próbálgatják egymást, mert éhesek Istenre és a szeretetre. S ha van egy olyan szerencsés pillanat, hogy összeáll a „treuga Dei”, a pillanatnyi Istenbékéje, akkor ez olyan, mint amikor hirtelen szélszend lesz, s egy pillanatra megállnak az ég felhői. Ilyenkor úgy tűnik, hogy minden együtt van: ragyog a napfény, béke

támad az ember szívében, megkapaszkodik, erőt gyűjt – ám a következő pillanatban megjelenik egy fekete pamacs, betolakszik a báránnyelvébe: megint történik valami. De nem tudjuk azt sem, hogy mikor hoz valaki az életünkbe valami jót. Engem néha meglep a saját szövegem: meghatódtam például, amikor rájöttem, hogy ennek a szerencsétlen narkomániás volt bőrgyógyásznak, hajléktalan orvosnak a személyisége folytán kap a lány új állást. Senki sem gondolná!

– *Ha elfogadjuk, hogy az emberi boldogság vagy megelégedettség ennek a bizonyos éhségnek az elfojtása vagy kiiktatása, ez mintha rímelné a buddhista gondolatra, a vágyaktól való megszabadulásra...*

– A rossz vágyaktól való megszabadulásra – és akkor máris nem buddhista gondolat. Amikor az ember megszületik, a körülményei bizonyos mértékben hatnak rá, de nem determinálják. Amikor a gyerekek öntudatra ébred (én legalábbis így voltam), önkéntelenül elkezd kutatni, hogy ő vajon mit keres itt, ezen a földön. Én is megkérdeztem anyámat: hová megyek, honnan jöttem? Soha nem tudtam elfogadni, hogy a biológikum véletlen felvillanása az emberi élet. S amikor az ember keresi az élete értelmét, önkéntelenül is csapdába kerül. Úgy látja, hogy ezt az értelmet megadja a szerelem, megadja a házasság, megadja a pénz, a hatalom vagy a karrier. Vagy a siker, ami a legveszélyesebb ópium: az nagyon félre tudja vinni az embert.

– *Mondja ezt egy sikert sikerre halmazó, díjakkal koszorúzott író...*

– Én szeretem, ha szeretnek. Abban a hitben tetszelgek – lehet, hogy ebben tévedek –, hogy azok

a díjak, amiket megkaptam, olyan közegekből jöttek, ahol engem valóban szeretnek. Nem azért kaptam őket, mert valaki le akart kenyerezni.

– *Ez a szeretet nemcsak olvasmányélményeken, de személyes kapcsolattartáson is alapul. Kevés olyan író van, aki ilyen módszereken nyakába veszi az országot és a Kárpát-medencét, hogy szemtől szemben találkozasson és csevegessen olvasóival.*

– Ahová hívnak, amíg erőm engedi, megyek. Ez az őszinte érdeklődés az igazi siker, de ebben a sikerben is fontos a mérték. Ám a visszajelzés teljes hiánya is deformálhatja az írókat – egészen nagy kivételektől eltekintve, mint a rakétárosként működő Hamvas Béláé, aki az egyik legfényesebb elméje volt az egyik legsötétebb magyar korszaknak. De általában véve a teljes sikertelenség is meg tudja nyomorítani a művészt. Elő tud hozni belőle olyan jellemvonásokat, amelyek nem kerülnének felszínre, ha legalább megízlelhetné a megérdemelt sikert. A keserűségből származó irigységet nem tartom megbocsáthatatlan bűnnek – amit sokkal súlyosabban ítélek meg, az az, amikor valaki a nagy és látványos sikerben nem ismer mértéket. Amikor arra tör, hogy ez a siker bármilyen áron növelhető legyen, hogy abba a koronába még egy csillogó gyöngyszem kerüljön, és ezért képes eladni a hazáját. Nem vagyok öntelt ember, de álszerű sem: engem becstelenség soha nem kaphattak rajta, mert lehet, hogy tévedtem, de becstelenséget nem műveltem. Van egy nagy vágyam, amit Hamvas Béla is említett: hogy az ember a saját életét emelje olyan magasra, mint ahol a művei állnak.

– *Juhász Gyula azt írta: nem a pacsirta a fontos, csak a dal.*

– Juhásznak annyiban igaza van, hogy a dal túlélheti énekesét. De ha arra gondolunk, hogy ha az életünkben megnyilvánuló jellem, a cselekedetek, az önismeret, az önépítés alacsony fokú marad, és közben megírunk egy olyan életművet, amely nagyszerű – úgy érzem, ez már nem elég. Ebben a században, ebben az évezredben odáig kell jutni, hogy az ember ne meneküljön a felépített életműbe. Magamat is fokozatosan építenem kell – s ez a kettő együtt meg Isten elé.

– *Vannak írók, akik úgy vélik, hogy a nyelv akár a valósággal szembeállítva is képes szervezni a művet. Ez az írói világ azonban tagadni látszik a nyelv abszolutizálását. Mégis kétséges: fordításban vajon működnek-e a Jókai Anna-regényekben használatos nyelvi finomságok?*

– Ez számomra is nagy rejtély. Mintegy huszonöt idegen nyelvű kiadásom van, de soha nem vagyok meggyőződve arról, hogy a fordítók visszaadják azt, amit írtam. De őszintén bevallom: ezt nem is ambicionálom. Azt gondolom, hogy azért születtem Magyarországra, azért lettem magyar író, hogy amit felismertem, ezen a nyelven közvetítem. Erre kaptam a megbízatásomat; ide szól. Én a magyar nyelvnek szerelmese vagyok, és azt hiszem, hogy bírom is e nyelvet. Általában szabadon beszélek, a megszólalásaimat nem írom le. Regényírás közben a nyelvet aszerint működtetem, hogy éppen kinek a szájából hangzik el az a szöveg. Az *Éhes életben* számos példát találni erre: mindegyik figura magyar nyelven beszél, de ugyanakkor egy jellegzetes rétegnyelven is.

– *Ez ellentmond a nem-tervezett-ség tételének.*

– Amikor elkészül a szöveg, még egyszer alaposan végigmegegyek az egészen. Olyankor már nincs „társszerző”; olyankor már csak az egykori magyartanár van, aki szigorúan dolgozatot javít. Ebben a fázisban amúgy nagyon szeretek húzni, tömöríteni. Amikor rövidítek, úgy érzem, sokkal érzékletesebbé válik az egész, és megdicsérem magam érte, mivel volt erőm, hogy kihúzzam a fölösleget.

– *Van, aki úgy fogalmazza meg ezt a módszert: előbb „le kell döngetni” a regényt, aztán jöhet a finomhangolás...*

– Nagyon érzékletes ez a „ledöngetni” kifejezés, de én inkább úgy fogalmaznék: előbb hagyni kell, hogy szabad mederben folyjanak a dolgok, utána pedig jöhet a folyószabályozás. S amire nemigen gondolnak az olvasók: ami legfontosabb a nagyepikában, az az emlékezőtehetségnek a tökéletes működése. Ez a legnagyobb próbatétel. Én is gondoltam már arra: vajon mikor jön el a pillanat, amikor már nem tudok átfogni egy ilyen hatalmas méretű szöveget? Nekem a háromszázadik oldalon is emlékezmem kell arra, hogy a második oldalon milyen színű blúzt viselt a nő. Emlékezmem kell arra, hogy a szereplőnek a nagyapja hol született. Ez borzasztó nehéz, időnként óhatatlanul téveszt az ember. De ha megírok egy részt, alszom rá egyet, és ha nyugtalanul ébredek másnap, akkor tudom, hogy előző nap valamit elrontottam. Megyek, megtalálom és eltüntettem, mint egy piszokszemcsét. Én hiszek az éjszakai alvásban. Visszatérve a nyelv és a gondolat kapcsolatára: soha nem értettem e kettőnek az elválasztását. A nyelvben a gondolat ölt formát.

– *Az Éhes életet két nyáron át írta. Nem toporzékolt a közel egyéves írásszünetben?*

– Nem ártott a regénynek, hogy állt egy kicsit. Nagy kegyelem és ajándék, nem az én érdemem, hogy mintegy „kazetták” vannak a fejemben. Amikor tanítottam, akkor is észrevettem: ha Anikó néniként beléptem az iskola kapuján, akkor Jókai Anna, a többkötetes író kint maradt. Amikor Anikó néni befejezte a tanévet, jött megint Jókai Anna. Amikor visszaléptem a saját családi zürjeim közé, jött Annuska vagy Annácska. Különválasztottam ezeket a minőségeket. S ma is így vagyok: öt unokával, két gyermekkel sok mindent kell teljesítenem, sok az elintéznivalóm. Olyankor előveszem a lényem aktuális részét, s arra törekszem, hogy azt akkor a legmaximálisabban működtessem. Amikor a regényt szüneteltetem, azért előfordul, hogy menet közben gondolkodom rá, felvillan az agyamban – néha még az is megeshet, hogy felírok egy szót egy fecnire. Ezzel csak az a baj, hogy két hét múlva nem tudom, miért is írtam fel azt a szót. De ami igazán fontos, azt nem felejteti el az ember. Azzal nyugtatom magam, hogy ha tökéletesen elfelejtettem valamit, akkor nem is volt annyira fontos. Ha mégis, akkor újra felbukkan.

– *Az emlékezés és felejtés viszonya örök alkotói probléma. Egy író számára fontos adottság az emlékezőtehetség; de nem lehetséges, hogy a túlzottan éles emlékezet gúzsba köti, amikor az üres papír fölé ül?*

– Az én emlékezetem úgy működik, hogy amikor kész a mű, akkor azt végképp lezárom. Csak addig emlékszem tökéletesen a műre, amíg dolgozom vele. Eszembe nem jutna átírogatni a régi könyveimet.

Ha van bennük olyan, amiről tudom, hogy most már másként írnám meg, azt alázattal elfogadom. Mint ahogy egy facsemetének megvan a növési ideje, ez egy regényíróról is elmondható. Szoktam mondani, hogy a 4447 Jókai Annája még kegyetlenebb, mint a mai. Ma már egészen más látószögéből nézek ugyanoda vissza: az ember próbál magasabbra emelkedni. Olyan rövid ez az élet – bár a fizikumban egyre hanyatlunk lefelé, a szellem és a lélek egyre magasabbra törhet.

– *Van tehát ennek a prózának egyfajta fejlődési íve?*

– Azt remélem. De ezt nem nekem kellene eldönteni. Annyi mindent összeírtak már a könyveimről, szépeket, jókat – olyan szempontból szerencsém van, hogy túlságosan még nem tapostak belém. Néha úgy érzem: aki nagyon nem szeret, az hallgat rólam. Én ezt megértem, és még meg is köszönöm neki. Az is igaz, hogy gyűlöletet az én megnyilvánulásaimban még senkinek sem sikerült felfedezni. Határozott vagyok, de nem gyűlölködő.

– *Ha az író nem is, a közéleti szereplőt azért érték támadások.*

– Még e tekintetben sem azt támadták, amit akkor mondtam, hanem inkább nehezményezték, hogy miért támogatom azokat, akiket támogatok. Ám én azt gondolom, hogy direktben soha nem politizáltam; nem voltam, s ma sem vagyok pártnak a tagja. Ahol több igazságot fedezek fel, oda húz a szívem, s azt próbálom támogatni. Ami nem jelenti azt, hogy ne látám, ami ott sem tökéletes.

– *Az epikai terv egyszer már felülíródott. Lesznek újabb könyvek, újabb regények?*

– *A Ne féljetelek sokat elvitt belőlem, az Éhes élet nem viselt meg*

annyira. A *Ne féljetelek* idején el kellett jutnom körülbelül addig a korig, ahány éves most vagyok – és akkor még csak a hatvanas éveimnek a közepén jártam. Amikor befejeztem, úgy éreztem, hogy holnap akár már föl se ébredhetek. Nagyon nehéz volt. S aztán úgy kaptam vissza az élettől, hogy minden békességbe fordult, olyan szeretetáradat indult el az olvasók felől, ami megnyugtató. Nem az történt, amittől tartottam, hogy ezt a könyvet, ahol a halálba viszek minden szereplőt, kevesen fogják fel majd úgy, ahogy én. Hogy a halál nagyon fontos átszálló, de nem végállomás. Én ebben a hitben írtam meg, és ezt valom most is. De azért az átszállás is nagyon bajos, a kutyafáját! Nehéz meghalni, s ebben a világban egyre nehezebb, ahol ilyen nagy lett a távolság a fizikai és a spirituális szféra között. De tudni ezt a nehézséget, s mégis valami bizalommal megélni: ezt nehéz feldolgozni. Az olvasóim korábban példátlanul elkényeztetettek, aggódtam hát: mi van, ha ide már nem fognak követni? Tulajdonképpen az egész pályámat kockáztattam akkor: lehettem volna morbid, nem olvasott író. Nem bíztam annyira az olvasóimban, mint amit azután visszajelzésekben mutattak. Ebben az állapotban jelentettem ki, hogy Isten kegyelméből megírtam azt, ami rám bízott – igaz, ez az esszére vagy a versre már akkor sem vonatkozott. Ám mégis következett a *Godot megjött* elvont prózája, s akkor már nem éreztem úgy, hogy ne születhetne más prózai mű is. Az *Éhes életet* nem azért írtam meg, mintha úgy éreztem volna, hogy nem csináltam meg az életművem. Még irigyelni is tudom azokat a művészeket, akik olyanokat jelentenek ki, hogy „tele vagyok mondanivalóval”, meg hogy

„teli bőrönddel megyek el”. Én szinte véletlenül találok egy-egy jelet, hogy itt még valami ki akar jönni, mint fogpaszta a szorgalmasan használt tubusból.

– *Vagyis az emberi tervet felülírja az isteni terv?*

– Többé nem hagyja el a számat olyan kijelentés, hogy az *Éhes élet* után nem írok már prózát. Egyéb-ként amin gondolkozom, az nem regény: memoárt szeretnék írni. De rendhagyó memoárt. Néhány év múlva kerülne sor rá, ha engedi az élet, és Isten segít. Azt a címet adnám neki, hogy *Átvilágítás*. Ez vonatkozna – fájdalmas őszinteséggel – nemcsak saját magamra, szeretteimre és szerelmeimre, de a kollégákra és a politikusokra is.

– *Nem tart attól, hogy villámokat von magára?*

– Akárhogy is nézem, most nyolcvanéves vagyok. Nekem még vannak emlékeim a Horthy-rendszerből, hiszen tizenkét éves koromig abban szocializálódtam; személyes ismereteim vannak a háborúról, a németekről és az oroszokról, a pincérrel. Megéltem az ötvenes évek cirkuszát, ötvenhatot, a Kádár-rendszert, a rendszerváltásban pedig bizonyos tekintetben kulcsszerepet játszhattam. Úgy ismerem a kollégákat és a politikusokat, mint a tenyeremet. De még a számomra legelfogadhatatlanabb figuráról sem szeretnék úgy beszélni, hogy a benne lévő sérthetetlen szikrát meggyalázzam. E hosszú élet krónikáját szeretettel is meg lehet írni. Ha megérem, és sikerül nyolcvanöt éves korom táján tető alá hozni, azt mondhatom: megcsináltam az életemet. Hozott anyagból dolgoztam, a szabásminta volt az enyém. Az ollót az Isten adta.

Csontos János